

Amit a fordító megtalál a szótárban – és amit nem

Bevezető

A gyakorló fordítók tapasztalatból tudják, hogy *nem mindent* találnak meg a szótárban azon információk közül, amelyekre az adott forrásnyelvi szöveg sikeres fordításához szükségük lenne. A francia *voiture* főnév esetében például a szótár megadja az ‘autó’ és ‘kocsi’ jelentést is, azt az információt azonban nem tartalmazza, hogy egy Balzac-szöveg fordításakor a *voiture* csak a ‘kocsi’ megfelelővel fordítható, és azt sem mondja meg a fordítónak, hogy egy modern regény magyar szövegében az ‘autó’ vagy inkább a ‘kocsi’ megfelelőt szerepeltesse-e. Ha ezt tudja is a fordító, nem a szótárból tudja. Ha nem tudja, a szótár nem fogja neki megmondani. A sikeres fordításhoz nemcsak nyelvtudásra, hanem általános műveltségre, nyelven kívüli ismeretekre is szükség van. „A fordítás óriási olvasottságot, széleskörű tájékozottságot igényel. A tudatlan fordító – aki nem [...] olvas –, tökéletlen fordító. Könyvekkel is fordítunk, nemcsak szótárakkal” – figyelmeztet a francia nyelvű fordításkritika legismertebb képviselője, a tragikusan fiatalon elhunyt Antoine Berman (Berman 1995: 68).

Egy konkrét példa

„Épp Sam Sephard amerikai drámaíró egyik darabját fordítom – írja Göncz Árpád *Hűtlen-hűségesen* című tanulmányában.¹ – Könnyű szöveg, majdhogynem iskolás; aki csak egy kicsit is jártas az angol nyelvben, játszva megérti.

EMMA. *Hova mégy?*

WESLEY. *Nem is tudom. Talán Alaszkába.*

EMMA: *Alaszkába?*

WESLEY. *Oda. Miért ne?*

EMMA. *Alaszkában mi van?*

WESLEY. *Ott a...*

... *frontier*. Szótár nélkül is tudom: a ‘határ’. Vagy ‘határvidék’. Csak épp hogy a *frontier*-nek – amerikai mű esetében – ennél sokkal több a jelentéstartalma: az

---

¹ Talán kevesen tudják, hogy Göncz Árpádot közismert politikai tevékenysége mellett kiváló műfordítóként is számon tartjuk: legolvasottabb fordítása J. R. R. Tolkien *A gyűrűk ura* című regénytrilógiája, emellett olyan angol és amerikai szerzők műveit fordította magyarra, mint John Updike, Malcolm Lowry, E. M. Forster, Nat Turner stb.

Egyesült Államok történelmének hőskorát idézi, a szűzföldek meghódítását, a szabad földfoglalás korszakát, az úttörők nemzedékeinek évszázados előnyomulását a Csendes-óceán, a nyugati part felé. A *frontier* nem vonal, még csak nem is államhatárhoz kötött fogalom: áldozatos, jövőteremtő emberi erőfeszítés, a 'nagy vállalkozás' földrajzi színtere, a szó minden hangulati velejárójával. A *frontier* az *frontier* – se több, se kevesebb. Amit a magyar szövegben mégis hiába írnék le; aki az Egyesült Államok történetében nem járatos, annak a szó semmit sem mond. Írjam hát azt (a szó pontos szótári értelmében): Ott a 'határ'? Vagy: Ott a 'határvidék'? Vagy – az átlagos Amerika-ismeretre appellálva: Ott a 'Vadnyugat'? Reménytelen. [...] A 'határ', a 'határvidék' magyar megfelelőjét, a 'gyepű'-t sem választhatom, annyira más kort, más történelmi alaphelyzetet idéz, hiszen a *frontier*, a 'határ' lezáró, elválasztó értelmével szemben, a hozzá fűződő képzetek révén épp a határtalan, táguló nyitottságot érzékelteti. Így hát szomorúan bár, de kénytelen vagyok lemondani a szótár kényelmes menedékéről [...]. »Ma ott a jövő« – írom le végül, némi szakmai lelkiismeret-furdalással. [...] S aggódva várom jól képzett, tehát szigorú kritikusomat, aki a feltétlen szövegűség kritériuma alapján fejemre olvassa a 'jövőt' (A szövegben nem ez áll. A *frontier* nem ezt jelenti!), s kimondja a kurta kis mondat fölött a megfellebbezhetetlen ítéletet: – Ezt másként is lehetett volna fordítani! Hát persze hogy lehetett volna. Mint minden mást; sokféleképpen. Sőt: meg is lehetett volna magyarázni. Például: »Ott van a mai úttörők előnyomulásának színtere«. Lehetni mindent lehet. Csak éppen nem szabad.» (Göncz 1991: 14–15)

Azért idéztünk ilyen hosszan Göncz Árpád tanulmányából, mert nagyszerű példája annak a teoretikus diszkurzusnak, amire a leíró fordítástudománynak olyan nagy szüksége volna: itt maga a fordító mondja el, magyarázza és indokolja meg, *mit miért* csinált. A fordításelméletnek ugyanis nem az a dolga, hogy a fordítók feje fölött gyártson különböző teoretikus konstrukciókat, hanem az, hogy megnézze és elgondolkodjon azon: *mit csinálnak* a fordítók, milyen stratégiákat, eljárásokat, módszereket alkalmaznak stb., majd e megfigyelések alapján próbáljon meg a konkrét fordítói gyakorlatból kiindulva, arra reflektálva, azt általánosító, a fordítókat segíteni próbáló, ún. *praxeologikus* elméleteket konstruálni. Ezért a

² Sam Shepard amerikai író *Curse of the Starving Class* című drámájáról van szó, amelyet Göncz Árpád *Az az átkozott éhezés* címmel fordított le. A dráma *Az elásott gyermek* című két kötetes válogatásban jelent meg 1989-ben az Európa Könyvkiadónál. Az idézett párbeszéd az I. kötet 44. oldalán az alábbi változatban olvasható:

„EMMA: Hova készülsz?

WESLEY: Nem is tudom. Talán Alaszkába.

EMMA: Alaszkába?

WESLEY: Oda hát. Miért ne?

EMMA: Mi van Alaszkában?

WESLEY: Most az a vadnyugat.”

fordítástudomány számára különösen értékesek azok a feljegyzések, naplórészletek, műhelytanulmányok stb., amelyekben ismert műfordítók írnak, gondolkodnak, elmélkednek saját fordítási tevékenységükről.

Miért érdemel figyelmet ez a magyarázat a fordításelmélet szempontjából? Azért, mert a fordító azt a *hermeneutikai utat* írja le benne, amelyet bejárt, és amelynek eredményeképpen egy konkrét szövegrész fordítása közben eljutott a szótár által megadott szójelentéstől [*signification lexicale*], „*langue*”-szintű formális megfelelőtől valamilyen szövegbeli értelemig [*sens discursif*]. Amint láttuk, a *frontier* szó fordítására először a ‘vadnyugat’, majd később a ‘jövő’ főnevet tartotta a legalkalmasabbnak – olyan célnyelvi elvivalensnek, amely magyarul a legjobban, legpontosabban képes kifejezni azt, amit a szerző a *frontier* szóval mondani akart. Természetesen a szótárban egyik sem található a *frontier* szó magyar jelentései között. Ez a példa jól mutatja, mennyire nem szótárból dolgozik a fordító. *A szótár által megadott szójelentésből a fordító elkerülhetetlen hermeneutikai (megértő-értelmező) tevékenysége nyomán alakul ki a szövegbeli (diszkurzív) értelem.* Úgy is mondhatnánk, hogy az értelem [*sens*] nem más, mint az olvasó (fordító) által interpretált lexikális jelentés. De hogyan, milyen megfontolások alapján alakítja át a fordító a szótárban megadott jelentést szövegbeli értelemmé? Mielőtt megpróbálnánk ezen elgondolkodni, érdemes röviden, téziszszerűen megfogalmaznunk néhány alapállítást, posztulátumot.

Néhány traduktológiai posztulátum

(1) A szótár és a grammatika (igaz, hiányosan és tökéletlenül) a nyelv [*langage*] *struktúráját*, a szöveg, a diszkurzus viszont a nyelv [*langage*] *működését* reprezentálja valamilyen konkrét nyelven [*langue*] keresztül. Willard V. Quine már több mint fél évszázada, 1953-ban kijelentette, hogy a lexikográfus azzal foglalkozik, hogy nyelvi *formák* közötti viszonyokat állapítson meg. Alain Rey francia lexikológus ugyancsak úgy vélekedik, hogy „a szótár tárgya a nyelv, nem a szöveg” (Rey 1977: 122).

(2) A fordításelmélet egyik legfontosabb oppozíciója a formális megfelelés ↔ szövegekvalens, amelyet – szigorúan nyelvészeti kritériumok alapján – először John C. Catford fogalmazott meg (Catford 1965: 32). A szótár a fordító számára formális (lexikális) megfelelőket ad meg *két nyelv között*, a fordító viszont arra törekszik, hogy ekvivalenciát hozzon létre két különböző nyelvű *szöveg között*. Olyan paradoxon ez, amelyet nem lehet elégszer hangsúlyozni, és amelyet a fordítással foglalkozó kutatók még mindig nem vesznek kellőképpen tekintetbe. E diszkurzív ekvivalenciák egy része – a nyelvhasználatot figyelő lexikográfusok munkája nyomán – visszakerül a szótárba. Noha a szótár a szójelentéseket mindenfajta kontextus nélkül adja meg, a szövegbe bekerülve a szavak a lexikális jelentéseken keresztül valamilyen *diszkurzív értelmet* fejeznek ki, pontosabban „egy jelentést hordozó situációt reprezentálnak” (vö. Arcaini 1980: 11).

(3) Az olyan nyelvi jelenségeket, mint a *szinonímia* vagy a *poliszémia* a nyelvtudománynak – amely itt francia terminológiával élve inkább *science du langage*, és nem *linguistique* – és a fordításelméletnek nemcsak a nyelv, hanem a szöveg, a *diszkurzus szintjén* is tanulmányoznia kellene. A bemutatott főnév ékes példája annak, hogy a szótár a nyelv szintjén élesen megkülönböztet egymástól olyan lexikális jelentéseket, amelyek a szöveg szintjén szinte összemosódnak és egyfajta diszkurzív szinoním viszonyba kerülnek egymással. A *határ*, a *jövő* és a *vadnyugat* főnevek a „nyelv” szintjén nem szinonímák (kontextustól függetlenül nem állhatnak egymás helyett), hiszen egyetlen szinonímaszótárban sem szerepelnek egymás szinonímájaként. Az elemzett szövegrészletben azonban, mint láttuk, a fordító a *frontier* [‘határ’] szót „jövővel” [*future*], korábban pedig a „vadnyugattal” [*Wild West*] fordította le, ezért a *határ*, a *jövő* és a *vadnyugat* főnevek *ebben a konkrét esetben* egymással felcserélhető lexikai egységek, vagyis *diszkurzív szinonímák*. Nyilvánvalóan egyetlen szinonímaszótártól sem várhatjuk, hogy ezeket a szavakat a *langue* szintjén is szinonímákként kezelje. Ha így tenne, azzal nem megkönnyítené, hanem – éppen ellenkezőleg – megnehezítené a fordító dolgát, mert azt a tévhitet ültetné el benne, hogy ez a három főnév *minden* kontextusban szabadon felcserélhető egymással. Tudomásul kell vennünk, hogy a szótár nem tartalmazza – és nem is tartalmazhatja – a diszkurzív szinonímákat: ezek a fordító döntéseinek eredményeként jelennek meg egy adott szövegben.

Logos

A szótár – természeténél fogva – mesterséges produktum, amelyben az egyes szócikkek szigorúan betürendbe állítva és mindenféle kontextusból kiragadva követik egymást. Nullával egyenlő a valószínűsége annak, hogy egy magyar anyanyelvű beszélő valaha is egymás után fogja kimondani az „ért” igét és az „értágító” főnevet, amelyek pedig a szótárban egymást követik. A szöveg viszont – francia szóhasználattal élve – „hiteles nyelvi dokumentum”, amely valamilyen módon mint cseppben a tenger reprezentálja a szóban forgó nyelvet. A szöveget alkotó szavak immár nem kontextusuktól megfosztott szótári jelentésegységek, hanem olyan diszkurzív elemek, amelyek egymással bonyolult referenciahálózatot alkotnak és ilyen módon valamilyen *értelmet* hoznak létre. Noha meglehetősen nehéz egy szót mindenfajta kontextus nélkül elképzelnünk, a kétnyelvű szótárak úgy kezelik a forrásnyelv szavait, mint verbális *jeleket*, amelyeknek egy vagy több lexikális *jelentésük* van, s amelyeknek többé-kevésbé pontosan meg lehet adni a megfelelőit egy másik nyelven.

A fordító soha nem nyelveket, hanem mindig *konkrét szövegeket* fordít, és az ekvivalencia, amelyet a két szöveg különböző pontjain létrehoz, több-kevesebb sikerrel mindig *a diszkurzus szintjén* valósul meg. Éppen ezért a fordító soha nem takaríthatja meg magának a lefordítandó szöveg értelmezését. Ez az értelmezés elsősorban abból áll, hogy a szótár által megadott lexikális megfe-

leléseket megpróbálja átalakítani olyan *üzenetté*, amelynek valamilyen globális értelme van, és ezen üzenet újrakifejezéséhez próbál nyelvi eszközöket keresni a célnyelvben. Az értelmezés műveletéhez a szótár által megadott formális megfelelők legjobb esetben is csak kiindulópontként szolgálhatnak a fordító számára: az ekvivalencia kialakításának bonyolult folyamata során egyáltalán nem biztos, hogy automatikusan mindig a szótár által megadott formális megfelelők közül fog egyet választani. Hogy az ekvivalencia kialakítása milyen módon, milyen lépésekben történik, mennyire tudatos és mennyire ösztönös, hogyan keverednek benne a racionális és irracionális összetevők stb., az a fordítástudomány és a kognitív pszichológia talán legnagyobb rejtélye.

A fordítástudomány feltevése szerint egy-egy fordítási ekvivalencia a fordító agyában roppant összetett, többé vagy kevésbé tudatos, sokszor teljesen intuitív *trial-and-error* típusú döntés-sorozat eredményeként születik meg. Az ekvivalenciák kialakítása e feltevés szerint lineárisan, pontról pontra történik: a fordító a szöveg adott pontjához érve mérlegeli a rendelkezésére álló nyelvi kifejezőeszközöket (ha nem talál ilyet, akkor megpróbál *létrehozni* egy célnyelvi ekvivalenst), majd tudatos megfontolások alapján (vagy akár teljesen intuitív módon) dönt ezek valamelyike mellett, elvetvén ezzel a szöveg adott pontján virtuálisan számba jöhető összes többit. Furcsa paradoxonnak tűnhet, de éppen a nyelvpárokban dolgozó gépi fordítás bizonyította be azt az igazságot, hogy a fordítás pusztán a nyelv síkján nem lehetséges (vö. Lederer 1976).

A fordítónak soha nem egy nyelv lebeg a szeme előtt fordítás közben, hanem grafikai jeleket lát egy fehér papírlapon. Az interpretálás folyamata akkor kezdődik, amikor ezekhez a grafikai jelekhez a fordító nem csak a megfelelő nyelvi fogalmakat társítja hozzá, hanem azokat a nyelven kívüli valóságokat is, amelyekre ezek a grafikai jelek utalnak. (Lederer 1987: 13)

E nyelven kívüli ismeretek és tapasztalatok nagyságától és mélységétől függően *alakul át a nyelvi jelentés diszkurzív értelemmé*, amely – szembeállítva az általános, „mindenki számára adott” nyelvi (lexikális) jelentéssel – teljesen személyes, konkrét szöveghez és egyénhez kötött.

Göncz Árpád maga is érzi, hogy a *frontier* legpontosabb fordítása ebben a (mint ahogy minden más) kontextusban a *frontier* lenne: „A *frontier* az *frontier* – se több, se kevesebb” – írja. Azt azonban ő is pontosan tudja, hogy ez a gyakorlatban nem járható út. A fordításelmélet számára azért fontos ez a kijelentés, mert alátámasztani látszik azt az elképzelést, amely szerint a fordítási ekvivalenciák keresése során a fordító minden esetben a – szótár által megadott – formális megfelelőkből indul ki:

A fordító az ekvivalencia keresését a formális megfeleléseknél kezdi, és csak akkor folytatódik a nem azonos jelentésű formális megfelelőkhöz vagy a formális megfelelést megsemmisítő strukturális és szemantikai csúsztatásokhoz [*shifts*], ha az azonos jelentésű formális megfelelő nem létezik vagy nem képes biztosítani az ekvivalenciát. (Ivir 1981: 58)

Ez a feltevés ugyan elméletileg meglehetősen nehezen bizonyítható, a gyakorlat mégis azt bizonyítja, hogy nem teljesen alaptalan. A fordításelmélet mindebből az alábbi következtetéseket szűrheti le:

(1) A *frontier* szó legpontosabb „fordítása” a ‘frontier’. Ez azonban nem fordítás, hanem színtiszta tautológia. Emellett nem oldaná meg a probléma lényegét, hiszen a magyar olvasó számára a *frontier* pusztá jelölő, az ő számára (még ha megnézi is a jelentését a szótárban) nem tapadnak hozzá azok a konnotációk, amelyeket az amerikai olvasó ért hozzá a szó jelentéséhez. A ‘gyepű’ viszont ősi magyar konnotációkat keltene, nem pedig modern amerikaiakat. Könnyen elképzelhetjük a magyar olvasó megdöbbenését és zavarát, ha Wesley utolsó mondata az idézett dráma magyar fordításában így hangzana: „Ott a gyepű”. Nincs más választásunk, bele kell törődnünk a megváltoztathatatlanba: „ha két különböző nyelven beszélünk a világról, akkor soha nem pontosan ugyanarról a világról beszélünk.” (Mounin 1963: 74)

(2) Nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt a tényt, hogy a fordító nem nyelveket, hanem szöveget fordít, és nem szavakat (*mots*) kódol át szolgai módon egyik szövegből a másikba, hanem fogalmakhoz és képekhez (*idées*) keres lexikalizálódott célnyelvi ekvivalenseket. Hogy egy nyelvnek *mire van* lexikalizálódott szava vagy kifejezése, az nagymértékben függ a szociokulturális tényezőktől. Amit az egyik nyelv egyetlen szóval ki tud fejezni, azt egy másik csak körülményes, suta körülírásokkal képes érzékeltetni. A *Lefordíthatatlan szavak és kifejezések szótára* szerint például a japán *tashinamu* ige jelentése:

Önzetlenül alárendelni önmagunkat valamilyen célnak vagy tervnek, függetlenül attól, hogy az végül sikerrel jár-e vagy sem, és hogy e cél elérése érdekében tett erőfeszítésünkért kapunk-e valamilyen jutalmat vagy sem. Spirituális értelemben jelentése közel áll a szolgálat [*ministry*] keresztény eszméjéhez. A cél nagyon egyszerű is lehet, például valaki végigjár egy parkot vagy útvonalat, és hetente egyszer összegyűjti a mások által eldobált szemetet. [...] Tettéért nem vár semmiféle jutalmat vagy elismerést. (Rheingold 2000: 226–227)

E szó jelentései a *Nouveau Dictionnaire Pratique Japonais-français* szerint: ‘szeretni, örömét lelni valamiben’ (*aimer, prendre plaisir à*). Azonban, mint láttuk, a *tashinamu* ige jelentése ennél sokkal bonyolultabb – valamilyen terv, cél vagy elképzelés iránti személyes elkötelezettséget, odaadást, önfeláldozást, önzetlenséget is magában foglal. Ha ennek a magyarázatnak a fényében vizsgáljuk meg újra e japán ige jelentését, akkor már egyáltalán nem lehetünk annyira biztosak abban, hogy az leszűkíthető a ‘szeretni, örömét lelni vmiben’ jelentésre: a szótári jelentés nem tartalmazza az önzetlenség, az *action gratuite* mozzanatát. Mit csináljon ilyenkor a fordító? Ha megtartja az idegen szót, akkor magyarázkodni kénytelen. Ha lefordítja, akkor célnyelvi szövegéből eltűnik az idegenség, a *couleur locale*. Erre a kérdésre nem lehet egyértelmű választ adni, a megoldás nyilván függ a lefordítandó szövegtől is. El lehet képzelni olyan kontextust is, amelyben a fordító így fordítaná: Tedd meg *önmagadért*. (Ha így jár el, akkor a

szót magát ugyan nem, de a fogalmat, a képzetet, az *idée*-t többé-kevésbé sikerült visszaadnia.)³

(3) Minek alapján választja ki a fordító a (számára) legekivalensebb(nek tűnő) célnyelvi megfelelőt? A helyzet, a *situáció* alapján. A fordító ugyanis „mindenekelőtt *situációt* fordít, s csak másodsorban mondatot. Azt fordítja, amit lát, hall, megért és átél” – írja Göncz Árpád. Mivel egy szöveg „minden mondata *situációhoz* kötött, fordításban [...] *más* lesz, mint az eredeti, de úgy más, hogy az adott *situációban* és nyelven *ponytosan ugyanazt* fejezze ki, mint amaz.” (Göncz 1991: 21). A fordító tehát a szöveg szavai által leírt *situáció*, valamint saját beleérző képessége, szövegérzékenysége, általános és nyelvi intelligenciája, nyelvtudása, gyakorlata stb. alapján tudja eldönteni, anyanyelvének melyik szavával fejezheti ki a legpontosabban a forrásnyelven megfogalmazott mondanivalót, melyik célnyelvi szóval helyettesítse az adott szövegben, kontextusban, *situációban* a szerző által használt szót vagy kifejezést.

Konklúzió

A modern nyelvfilozófia álláspontja szerint nem tartható az az elgondolás, hogy minden egyes fogalomnak megvan a maga pontos nyelvi kifejezése (jelölője), és megfordítva: minden egyes nyelvi megfogalmazás, minden egyes jelölő csak egyetlen fogalmat képes felidézni.

A megfogalmazások különbözősége mind szemantikai, mind lexikai szinten tetten érhető. Ugyanannak a fogalomnak különböző megfogalmazások feleltethetők meg, de ugyanígy ugyanahhoz a szóhoz különböző fogalmak kapcsolódhatnak. (Schlanger 1996: 77)

Ez az oka annak, hogy a *frontier* szónak alig néhány célnyelvi megfelelője van a szótárakban, és lényegesen több szinonímája képzelhető el a különböző szövegekben. A fordító nem csinál mást, mint megpróbálja szavakba foglalni a *situáció* alapján benne kialakuló fogalmat. Nyelvfilozófiai terminusokkal ez a művelet a fogalom szavakba öntése („*la mise en mots des idées*”, vö. Schlanger 1996: 127). De nemcsak fogalmaink mások, hanem a szavaink is, ugyanazt a fogalmat a különböző emberek más-más szóval fejezik ki – ez az oka annak, hogy az egyazon

---

³ A *The Guinness Book of World Records* szerint a világ „legtömörebb” szava a tűzföldi bennszülött őslakók nyelvében található *mamihlapinatapei* főnév, amelynek jelentése: „mélyen egymás szemébe nézve mindketten arra várnak, hogy a másik kezdeményezze azt, amit mindketten szeretnének, de egyikük sem meri elkezdni” (Rheingold 2000: 80). Érdekes, hogy a magyar „szemez(get)és” főnév és a francia „zyeuter” ige is – talán kicsit könnyedebb, frivolabb módon – nagyjából ugyanezt fejezi ki. Eszerint a világ legtömörebb szavának tartott *mamihlapinatapei* szó más nyelvekben, például a franciában és a magyarban is megtalálható.

forrásnyelvi szövegről a különböző fordítók által különböző időkben készített fordítások olykor szinte a felismerhetetlenségig eltérnek. Ha egyformák lennének a fogalmaink és a szavaink, akkor minden fordító mindig ugyanúgy fordítana: a különböző fordítók által készített célnyelvi szövegek az utolsó betűig teljesen megegyeznének. Ez lenne az emberi fejlődés csúcspontja, az automatizálás kiteljesedése, a beláthatatlan jövő víziója? A (fordító)gép dolgozik, az ember pihen. Az lesz majd az igazán „szép új világ”...

Bibliográfia

- Arcaini, E. 1984. L'auxiliaire comme problème de traduction. In: Wilss, W., Thome, G. [Hrsg.]: *Die Theorie des Übersetzens und ihr Aufschlußwert für die Übersetzungs- und Dolmetschdidaktik*. Tübingen: Günter Narr. 9–19.
- Berman, A. 1995. *Pour une critique des traductions: John Donne*. Paris: Gallimard.
- Catford, J. 1965. *A Linguistic Theory of Translation*. London: Oxford University Press.
- Göncz, Á. 1991. Hütlen-húségesen. In: *Gyaluforgács*. Budapest: Pesti Szalon Könyvkiadó. 13–24.
- Ivir, V. 1981. Formal Correspondance vs. Translation Equivalence Revisited. In: Even-Zohar, I., Toury, G. (szerk.) *Theory of Translation and Intercultural Relations*. Tel Aviv: The Porter Institute for Poetics and Semiotics. 51–59.
- Lederer, M. 1976. Synecdoque et traduction. *Études de Linguistique Appliquée* (24), 13–41.
- Lederer, M. 1987. La théorie interprétative de la traduction. In: Capelle, M.-J., Debyser, F., Goester, J.-L. (szerk.) *Retour à la traduction*. Numéro spécial de *Le Français dans le Monde*. Paris: BELC. 11–16.
- Mounin, G. 1963. *Les problèmes théoriques de la traduction*. Paris: Gallimard.
- Rey, A. 1977. *Le lexique: images et modèles. Du dictionnaire à la lexicologie*. Paris: Armand Colin.
- Rheingold, H. 2000. *They Have a Word for It. A Lighthearted Lexicon of Untranslatable Words & Phrases*. Louisville, Kent: Sarabande Books.
- Schlanger, J. 1996. *Un art, des idées*. Paris: L'Harmattan.